

ПРОБЛЕМИ ВЕЗАНИ ЗА КОНЗЕРВАЦИЈУ, РЕСТАУРАЦИЈУ И АДАПТАЦИЈУ ИБРАХИМ-ПАШИНЕ ЦАМИЈЕ У ГРАДУ РАЗГРАД

Резиме

Проблеми који су размотрени у реферату проистичу из ископавања урађених у џамији, која дају могућност различитих интерпретација у вези с различитим грађевинским периодима. Постоје различите претпоставке које повезују зидање џамије са XVI или XVII веком. У последње време покушава се прихватити теза да се ради о две џамије које је зидао Ибрахим паша – једне раније зидане, највероватније средином XVI века, која је из непознатих разлога срушена, и друге – која постоји до дана данашњег, зидане 1616. годне. На основу писаних извора, као и на основу другачијег тумачења архитектуре џамије откривене испод нивоа пода, аутор прихвата тезу да се ради о једној етапи зидања џамије.

Када се ради о питању када је зидање изведено, прихваћена је теза да се то десило највероватније током четрдесетих година XVI века. Питања везана за конзервацију и рестаурацију архитектонског споменика, а такође и његовог уклапања у модерни градски амбијент, формирају посебан део реферата. Ова џамија је трећа по величини на Балкану, што подразумева посебан однос према рестаурацији, и што значи озбиљно разматрање различитих архитектонских интервенција до XX века; излагање јавности нивоа испод пода и откривене архитектуре пронађене током ископавања; разоткривање слојева унутрашњих украса. Посебна пажња посвећена је проблемима уклапања споменика у градски амбијент, али не као споменика, већ као активне џамије.

Кључне ријечи: Гр. Разград, „Џамија Ибрахим-паше“, градски амбијент, рестаурација архитектонског споменика

I. Настанак проблема

Адаптације архитектонских споменика из времена османлијске владавине у бугарским земљама, која је трајала пет векова, дефинитивно су сложен проблем. Још увек се на њих гледа као на објекте који руже модерне бугарске градове и који немају места у њима пошто су подигнути за време „робовања“ Бугара и нису повезани са националном културом. То је разлог да се још од XIX века систематски уништавају џамије, караван-сараји и уопште различити артефакти из османлијског периода. Изузетно је мали број успешних покушаја да се такви споменици адаптирају модерној урбанистичкој средини.¹ Веома често се споменици из тог раздобља остављају да се сами руше.

Основни циљ овог реферата јесте да покаже однос археолога и институција попут Националног института за непокретно културно наслеђе (НИНКН) и политике локалних власти према једном од најпознатијих споменика културе из османлијског периода – џамије „Ибрахим-паше“ у граду Разграду. У

¹ Антонов, А. Бујук џамија у Софији – пример очувања османске културне баштине у модерној урбаној средини. В: Зборник друге и треће конференције о интегративној заштити. Вања-лука, 2009, 289.

суштини, очигледан је један перманентни, прећутни отпор од стране заинтересованих институција које користе различита објашњења (национално-политичка и псеудо научноархеолошка) ради одбијања да се споменик рестаурира и да се интегрише у модерну градску средину. Покушавало се на почетку сугестијом да су испод џамије остаци средњовековне цркве, а касније, када је доказано да је ова тврдња без покрића, тврдило се да су то остаци раније подигнуте џамије која је такође споменик културе. Све то уместо да помогне у решавању, продубљује проблеме.

I.1 Историјски подаци

Град Разград се налази у долини реке Бели Лом, која пролази између два вододелна брда: северно – Делиорманско, које је карактеристично по својим пошумљеним узвишењима и јужно – са његовим сувим брдима.² Делиорман је турска реч која значи „бујна шума“, која је највероватније у средњем веку прекривала земље североисточне Бугарске. О настанку града и његовом развоју постоје различите претпоставке. Према локалном истраживачу историје тог места Јавашова, град је настао у средњем веку, а као доказ те своје хипотезе он наводи ископине које се налазе на око два километра источно од данашњег града, које се зову „Хисарлак“.³ Слично мишљење заступа и бугарска историчарка Б. Цветкова.⁴ Ове, као и друге тврдње о средњовековној прошлости Разграда базирају се на легендама и археолошким ископинама које разоткривају антички град Абритус (Abrittus), где постоји и средњовековни слој. Живот у средњовековној насеобини прекинут је током 30-их и 40-их година XI века, када је насебина потпуно уништена током најезде Печенегу.⁵ Настанак данашњег града Разград треба да се повеже са насељавањем великих група муслиманског становништва у Делиорману крајем XIV и почетком XV века. Велики број муслимана који су дошли из Анадолије припада групи Алиана (Кизилбаши), који почетком XV века подржавају принца Мусу и шеика Бедредина у грађанском рату између синова султана Бајазита Муње (1389–1402).⁶ Уосталом, у историјским истраживањима која се баве овим регионом, постоји хипотеза да су Турци били насељени овде још током XIII века.⁷ Поред ове чињенице, битан је податак о градитељској делатности великог везира за време султана Сулејмана Законодавца (1520–1566) Ибрахим-паше, који је био познат по надимцима Damad (султанов зет), Maktul (препознат-

² Јавашов, А. Разград неговото археологическо и историческо минало. Част I. С., 1930., Кийл, М. Хрџград-Хезарград-Разград. Превратностите на един турски град в България (исторически, демографски, икономически и изкуствоведски бележки). В: Хора и селища в България през османския период. С., 2005, 102.

³ Јавашов Оп. Cit., „...Од свега реченог до сада постаје јасно да су име новооснованог Разграда дали Турци, а у вези са рушевинама некадашње тврђаве римског гарнизона, садашњи Хисар – Кале. Непознато је до сада како се звао некадашњи Разград пре доласка Турака.“

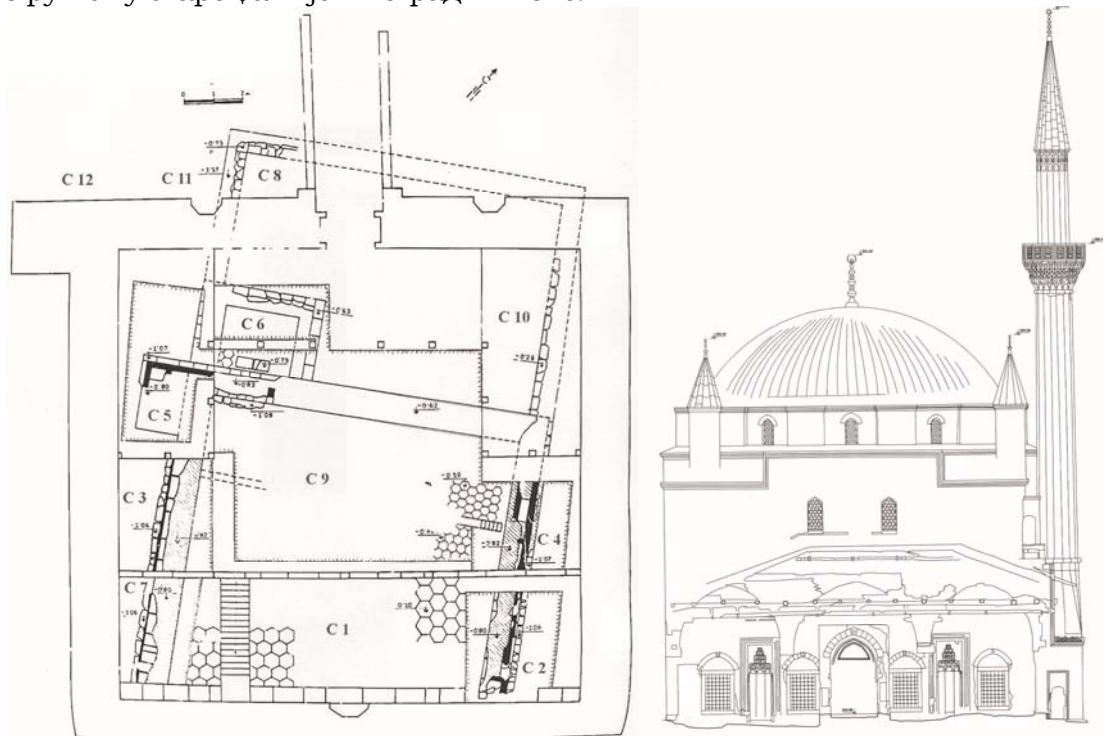
⁴ Encyclopedia of Islam. New edition. Leiden Brill – 1971, volume III, 342 – Hezarghrad. Према аутору, Разград је наследник средњовековног Хразграда, који је срушен за време похода Алипаше 1388. године.

⁵ Антички Abrittus је постојао до V века н. е., када је срушен услед словенских напада на Византију. У вези с хипотезом где се налази средњовековни град, види Маргос, А. Где се налази средњовековни град Хразград. Исторически преглед, XLVI, 12, 1988, 57–62. И литература која је тамо наведена.

⁶ О политичким збивањима почетком XV века види: Filipović, N. Princ Musa I šejh Bedredin. Sarajevo 1971, glava III.

⁷ Кийл, М. Оп. cit., 106.

љиви, прихваћени), Макбул (убијени), који је био на месту великог везира од 27. јуна 1523. до 5. марта 1536. године, када је убијен по заповести султана. Подаци о зидању џамије налазе се у једној деоници детаљног регистра мулкова и вакуфа у северној Бугарској из периода 1544–1561. година. Одатле постаје јасно да је велики везир Ибрахим-паша основао вакуф и средства од њега су морала да се користе за имарете и џамију у Јенинџеу (нови град), а са другим именом Хазарград и џедит (Разград), а такође званом и Кајаџик. Приходи од села у вакуфу намењени су џамији изграђеној у Хазарграду.⁸ То значи да се изградња џамије поклапала са настајањем савременог града, што значи да се то десило око средине XVI века. Намерно цитирам овај документ, јер постоји низ хипотеза које се тичу изградње џамије, које се базирају како на натпису изнад улаза, тако и на археолошким ископинама у унутрашњем простору џамије. Натпис изнад улаза је из 1616. године и обавештава нас да је џамију „Ибрахим-паше“ завршио Махмуд-паша. Натпис је дело кадије Мустафе. Преко натписа сазнајемо да је џамија изграђена, али је остала незавршена. Завршне радове извео је Махмуд-паша. У тексту натписа коришћен је арапски термин *nakis*, који у преводу означава незавршено, али у смислу неког мањег дела или детаља. Ова чињеница одбацује хипотезу о рушењу старе џамије и изградњи нове.

Цртежи 1. и 2. – Основе и сјеверозападна фасада џамије у Разграду (2001)

Упоређивање натписа изнад улаза и цитираног документа показује озбиљно размимоилажење за више од пола века. Да ли се ради о дугој градњи изазваној убиством великог везира и slabим приходима који су долазили од села вакуфа или се пак скреће пажња на реконструкцију џамије – тешко је

⁸ Турски извори за бугарската историја т. III. С., 1972, 441.

докучити. Постоје, међутим, и друга документа која доказују да су током година 1603, 1616, 1625. рађене реконструкције.⁹ Све то наводи на претпоставку да се одбаци теза да су археолошке ископине испод постојеће џамије остаци прве џамије коју је подигао Ибрахим-паша средином XVI века, а да је она која постоји до данашњих дана подигнута 1616. године после рушења раније грађевине из необјашњивих разлога.

1.2. Археолошке ископине у џамији и хипотезе

Прва археолошка истраживања спроведена су 1986. године од стране научног сарадника Златке Генове из филијале АИМ у Великом Трнову. Вршена су ради утврђивања архитектуре срушеног предворја. Са обе стране главног улаза откривени су остаци зидова изграђени од грубо тесаног камена, ређаног у неправилним редовима, и спојени малтером. Према истражитељу, ови зидови су били срушени када је рађен ископ за темеље северозападног зида сале за молитву. Генова одређује датум новооткривене зграде као крај XIV и почетак XV века на основу карактеристика градње, откривених фрагмената глазираног посуђа и комада цигала од којих су неки били шестоугаони. Поред ових зидова испод пода сале за молитву, Генова региструје и део грађевине ширине 0,95 м који је паралелан разделном зиду прве зграде. Недостатак сигурних материјала не пружа могућност да се са сигурношћу одреди датум раније грађевине, али она, у складу са прописима, наводи да је њено постојање претходило савременом обиму џамије. Пошто није постојала могућност да настави истраживање и узимајући у обзир све археолошке чињенице, Генова одређује датум раније зграде у XIV веку, с тим што подвлачи да датирање није поуздано. Такође, она наводи да је зграда, која претходи џамији, срушена око средине XVI века, као и да су секундарно коришћени делови цигала и црепова у кречном малтеру.¹⁰ Таква пракса, међутим, није карактеристична за грађевинску праксу османлијског периода. У суштини, свака част сада већ преминулом археологу Златки Геновој што није пристала на сугестије које су имале за циљ да се докаже постојање цркве испод темеља џамије – тезе која је била веома zgodна за време такозваног „Процеса препорода“, чији је један од циљева био да докаже бугарско порекло турског становништва у региону. Током 2001. године, у вези с предлогом НИИИИ за пројектовање, конзервацију и адаптацију џамије Ибрахим-паше у Разграду, општина Разград је финансирала археолошко истраживање овог споменика. У току рашчишћавања сале за молитву, откривени су архитектонски детаљи из ентеријера зграде и делови надгробних муслиманских споменика. Током два месеца археолошких истраживања урађено је дванаест испитивања различитих размера, од чега три испред предње фасаде џамије, југозападно од централног улаза. Испитивања су пружила могућност да се јасније одреди план зграде испод подног простора џамије. Испред михраба на дубини од 2,00 м је установљено фундаирање темеља џамије.¹¹

⁹ Ayverdi, E. Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri, cild IV, İstanbul 1982, 52.

¹⁰ Ново лудогорие, бр. 225, 23 септембар 1986. Види и: НИИИИ Рз-28-170-XVIII Археолошка истраживања „Ибрахим паше джамия Разград“, с. 1. Идентични су текстови о истраживањима у џамији у монографији Бони Петрунове „Ранни паметници на Османската култова архитектура в българските земи“. С., 2005 с. 58–65 и чланак Б. Петрунове и Г. Радославове у „Култова архитектура и изкуство в Североизточна България (XV-XX век)“ С., 2006, 242–246.

¹¹ Прилози показују размештај сондажа и остатке испод сале за молитву – црт. 1., сл. 2.

СЛИКЕ 1. и 2. – УНУТРАШЊОСТ ЏАМИЈЕ

Установљено је да је дебљина културног слоја у оквирима сале за молитву до 1,90–2,00 м од савременог нивоа. Стратиграфска анализа показала је следеће хронолошке фазе: касно гвоздено доба (IV–I век пре н. е.), касно античко доба (IV–VI век), грађевинске ископине које тешко могу да буду датиране само због начина зидања, материјали из XVI–XVIII века, од којих су интереснији дихрем султана Мурата III (1574–1595), кован 1574. године (982. по хиџри) у ковници Халеп (данашњи Алепо, Сирија); акче султана Мурата IV (1623–1640), коване 1623. године (1.032 по хиџри) у ковници Бурса; акче султана Селима I (1512–1520). Ове ископине пронађене су за време проучавања подног нивоа.¹² Сондаже пружају могућност да се јасније сагледа план старије зграде.

План свих откривених зидова даје разлог да се прихвати да се ради о правоугаоној згради зиданој каменом повезаним малтером. Дужина северног зида износи 13,5 м, откривене дужине са истока – 7 м, а са запада – 11 м. Дебљина откривених зидова је 1,30 м. Јасно се види да су темељи зграде били смештени у ископе испод нивоа постојећег терена. Ископани ровови били су пуњени малтером преко којег је стављена дрвена решетка од дебелих греда са попречним везама. Изнад њих је градња од релативно добро обликованих кречњачких блокова повезаних малтером. Лежишта греда су била обложена танким каменом и кречним раствором, а после труљења дрвета остала су удубљења. Овде мора да се подвуче да овај, такозвани сантрачки, систем зидања није карактеристичан само за средњи век. Користио се и у античкој градњи. Између два лица камених блокова урађен је имплектон од уситњеног крупног камења и издашно заливен малтером. Ови зидови се настављају и ван простора џамије тако да их зидови изграђене џамије секу. Њихово дубоко фундаирање је имало за циљ да осигура чврст темељ за замишљену велику куполу. У исто време, зидови који обликују предворје леже преко зидова раније зграде, пошто није планирано да они имају конструктивну улогу са циљем да држе куполу, иако је за време ископавања остало неразјашњено питање где се налазио улаз у зграду. Ако претпоставимо да се ради о

¹² НИКН Рз-28-170-XVIII. с. 2.

ископинама старије џамије, требало би да он буде са северозападне стране и да је обликован степеницама. Али докази за ову тезу нису пронађени.¹³

На североисточном зиду старије зграде пронађена је мала просторија чији источни зид се наслања на зид са футом. Она је била поплочана шестоугаоним плочама, једнаким по величини и боји, попут ове у централној просторији. Улазак у ту просторију је био могућ из централне сале. Улаз је био обликован помоћу обијања отвора у северном зиду, а трагови тог обијања се виде у остатцима суперструкције. Допунско и најсигурније сведочанство о постојању тог улаза јесте мермерни праг, откривен на овом месту.

На бази откривених остатака, археолози Бони Петрунова и Галена Ангелова донеле су закључак да је новооткривена зграда старији муслимански храм, а што се тиче мале просторије, наслоњене на њега, изнета је претпоставка да се ради о турбету.¹⁴

Према њиховом мишљењу, између рушења те раније зграде, чији су темељи сачувани углавном у једнакој висини, и изградње садашње џамије, био је битнији прекид. Један од разлога да се искаже таква претпоставка јесте дебели слој црне земље која према археолозима није карактеристична за геологију околног терена.¹⁵ Што се тиче те црне земље, која је изнад пронађених зидова, Петрунова и Ангелова сматрају да се највероватније ради о земљи која је доведена посебно да би се урадио поравнавајући насип због нове градње или се пак ради о талогу услед великог изливања реке Бели Лом.¹⁶ Дебљина овог слоја је око 15 цм и може да се прихвати као доказ да не постоји директна веза између две грађевине. Геолошке анализе, међутим, показују нешто друго.¹⁷ Када се дода и то да имамо једну веома другачију оријентацију пронађених зидова, који су усмерени више ка истоку, постаје јасно да зидови пронађени испод нивоа пода највероватније припадају згради чија је намена нејасна и да су из античког или раног византијског периода.¹⁸ Очигледно је да су се ови остаци у XVI веку још увек налазили изнад терена, што објашњава градњу џамије на том месту.

Доказано је и њихово секундарно коришћење за изградњу новог објекта. Покушаји да се помоћу ових архитектонских артефакта докаже постојање раније грађене џамије са турбетом уз њу су неприхватљиви. Може да се наведе још чињеница у том правцу, као што је, на пример, муслиманска пракса. Она не дозвољава произвољно рушење молитвеног храма, а још мање турбета које је уз њега. Пошто нема трагова пожара нити пак података о руши-

¹³ Опет тамо, с. 5.

¹⁴ Опет тамо, с. 3.

¹⁵ Према истраженом геолошком саставу тла око џамије још 1982. године констатовано је да је терен састављен од делувилалних лесовитих глина, преко којих је наталожен аловијални талог реке Бели Лом, који се састоји од песковите глине и глинастог шљунка. Први културни слој је дебљине 2.20–2.40 м и састоји се од **црне хумусне глине**, помешане са разноврсним грађевинским и другим отпацама, а у најнижем делу завршава земљаним слојем од хумусне глине. Види: НИПК научни архив Рз –28-102-ХII.

¹⁶ НИКН Рз-28-170-ХVIII. с.4.

¹⁷ Види забелешку 11.

¹⁸ Види како је откривена архитектура смештена у простору на цртежу 1. Без обзира што се до краја XVI века у изградњи џамија допуштају одступања у правцу према Меки, у овом случају одступање је врло велико да би се претпоставило да је правац случајно погрешан. Није познато да је масивна грађевина неке џамије срушена због скретања од правца Кибле.

лачком земљотресу, теза о рушењу раније подигнуте џамије је још неприхваћљивија.¹⁹

1.3. Адаптација и рестаурација архитектонског споменика у градском амбијенту

Џамија Ибрахим-паше припада једнокуполним џамијама. Она представља коцкасту грађевину димензија у основи 19,44 x 19,23 м са четири хоризонталне фасаде прорезане шиљасто засвођеним прозорима. Коцка прелази у осмоугаони и цилиндрични подкуполни бубањ (тамбур), на којем је сферна купола покривена оловом пречника 16 м. На поткуполном бубњу висине 2,60 м има 12 прозора који растеређују конструкцију. Хоризонталне силе од куполе преузимају контрафорне цилиндричне кулице, као и контрафорни стубови цилиндричног бубња.²⁰ Џамија је веома успешно фланкирана вертикалним телом минарета, изграђеног у целости од тесаног камена и високог 23 м. Посебно лепа је пластична орнаментика испод балкона минарета.²¹ На три фасаде има по 30 прозора распоређених у шаховском поретку. Храм је осветљен са 57 прозора. Врата су уграђена у шиљасту нишу, а она сама су формирана као шиљасти свод. У унутрашњости молитвене сале је михрабна ниша, украшена сталактитима у горњем делу обухваћеним у правоугаони пано. Пандантиве формирају 4 велике дуге и остварују прелаз између квадратног плана молитвене сале и круга куполе. Десно од њега налази се мимбар, од кога су сада сачувани само степениште и подијум, а у западном делу молитвене сале налази се дрвена галерија и степениште које јој припада. Џамија Ибрахим-паше је имала трокуполно засвођено правоугаоно предворје, које је из непознатих разлога било срушено врло рано, а касније је од ћерпича саграђено друго, које је срушено седамдесетих година прошлог века. Ова џамија је једна од највећих у балканским провинцијама Османлијског царства и припада класичним монументалним грађевинама XVI века.

Крајем седамдесетих година XX века на локалном и централном нивоу власти су донеле одлуку да се градски центар Разграда модернизује, укључујући и изградњу концертне сале и позоришта. Ова одлука доводи у питање опстанак архитектонских споменика из османлијског периода. У центру града близу џамије, на око 50 метара у правцу северозапада, налазило се двојно купатило које је такође изградио Ибрахим-паша, а поред њега сахат кула – изграђена у XVIII веку и реконструисана у XIX веку. У ствари, џамија, купатило и раније срушени имарет и конак, које је такође изградио оснивач града, обликовали су градско језгро око којег се Разград историјски развијао. Локална власт је донела одлуку да се сруши купатило које је било једно од највећих у Бугарској. На његовом месту изграђена је, са архитектонске тачке

¹⁹ У ствари, ова теза је формулисана још 1991. године од Махиела Кила. На основу почетних података после ископавања које је вршила Генова 1987, он је први пласирао тезу да је прва џамија Ибрахим-паше осетно мања и подигнута највероватније пре средине XVI века и да је била другачије оријентисана. Тврди такође да је откривен михраб те раније џамије, али то није потврђено археолошким ископинама. Нису наведени разлози због којих је зграда срушена, али је стављен потпуно погрешан цртеж археолошких остатака испод пода џамије. Види: Кийл, М. *Op. Cit.*, 111-112.

²⁰ Види цртеж 2 и фотографије 2 и 3.

²¹ Кратка историја на бугарската архитектура. С., 1965. 185. Кийл, М. *Op. cit.*, 107.

гледништа, безлична зграда позоришта.²² Срушено је и предворје џамије које је изграђено касније од ћерпича – највероватније током XVIII века. На тај начин остале су само џамија и сахат кула, које се ни на који начин не уклапају у модерни центар града. Нису учињени покушаји да се тражи било какво архитектонско решење за њихову адаптацију.

Имајући у виду да је џамија Ибрахим-паше у Разграду проглашена „народном старином“ већ 1927. године, године 1971. проглашена уметничким спомеником културе од националног значаја, а 1973. године декларисана као архитектонско-грађевински споменик културе, њено изоловање је недозвољиво, а такође и немогућност да се адаптира. Окружена је неугледним друштвеним и стамбеним зградама, карактеристичним за седамдесете године, и она ту стоји као усамљено острво које илуструје историјску прошлост града. Преостаје једина могућност – пунктуална рестаурација зграде. Политичка збивања осамдесетих година прошлог века – у вези са такозваним Процесом препорода, који је у суштини био насилна промена турских имена муслиманског становништва у бугарска имена – за дужи период су одложила рестаурацију џамије.

Године 1986. почињу ископавања која су заустављена 1987, а настављена тек 2001. године. Током овог периода џамија је напуштена, нема служби и само насипање ископина у сали за молитве 2009. године спасава споменик културе од саморушења. Наравно, не недостају добре намере, али су оне углавном у вези са покушајима да буду сачувани остаци такозване „ране џамије“. Према записнику од 14. 9. 2001. године, при спровођењу Уредбе № Р-83 од 5. 9. 2001. године директора НИИКН за одређивање судбине археолошких структура у ентеријеру џамије Ибрахим-паше, комисија са председником Жарином Величковим (главни инспектор-археолог), а имајући у виду констатовану високу културно-историјску вредност новооткривене зграде из XVI века, одлучује да предложи НИИКН-у да се спроведе поступак ради њеног одређивања као археолошког споменика културе од „националног значаја“. Остаци из XVI века морају да буду трајно сачувани и експоновани. Начин излагања треба да одреди пројектантски тим који победи на конкурс.²³

После конкурса за рестаурацију, конзервацију и адаптацију џамије Ибрахим-паше у Разграду, пројектантски тим на челу са арх. Константином Пеевим представио је предлог за излагање археолошких структура које су откри-

Слика 3.

²² Види фотографију 4.

²³ НИИКН – научни архив. Инвентарен № 13300 од 11.05. 2006 г.

вене у сали за молитве и у предворју споменика. То мора да се изведе путем уграђивања детаља археолошких ископина у подном нивоу сале за молитве, које су рађене у периоду од 1987. до 2001. године. Констатује се да је излагање на тај начин прихватљиво, пошто се има у виду одлука да џамија Ибрахим-паше постане поново активна. Одлучено је да се обнови предворје у његовом првобитном виду, што ће најзад да дâ завршни облик читавом архитектонском ансамблу. Пројекат је у сагласности са функцијом објекта тако што су изграђене помоћне просторије. Према ауторима пројекта, он је у складу са подацима из подлоге дате ради пројектовања и после његовог извођења и џамија Ибрахим-паше у Разграду ће најзад да добије потпуну социјализацију и признање.²⁴ Међутим, недостатак финансирања ставља под знак питања извођење пројекта. До сада, осим идејног пројекта, није урађено ништа конкретно што овај архитектонски споменик не осуђује на рушење и ускоро ће бити потребно да се предузму хитне и скупе мере ради његовог спасавања.

Слика 4.

²⁴ Опет тамо.

Литература

Антонов, А. Бујук џамија у Софији – пример очувања османске културне баштине у модерној урбаној средини. В: Зборник друге и треће конференције о интегративној заштити. Бања Лука.

Извори за бугарската историја т. XIV Софија 1972, Турски извори за бугарската историја т. III.

Кийл, Махил. Хора и селища в Бугарија през османскиот период. Amicitia. Софија, 2005.

Култова архитектура и изкуство в Североисточна Бугарија (XV–XX век)

Академично издателство “Марин Дринов” Софија, 2006.

Маргос, А. Къде се е намирал средновековниот град Хрџсград. Исторически преглед, XLVI, 12, 1988, 57–62. И посочената там литература.

Националниот институт за недвижимо културно наследство НИИКН

Ново лудогорие, бр. 225, 23 септември 1986.

Петрунова, Б. Ранни паметници на Османската култова архитектура в бугарските земи. Софија, 2005.

Јвашов, А. Разград неговото археологическо и историческо минало. Част I. Издава разградското читалище Развитие. Софија, 1930.

Ayverdi, E. Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri, cild IV, İstanbul 1982.

Filipović, N. Princ Musa I šejh Bedredin. Sarajevo 1971.

The Encyclopedia of Islam new edition volume III, Leiden Brill – 1971.

Summary

Aleksandar ATANASOV ANTONOV, PhD

SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”, SOPHIA, BULGARIA

THE PROBLEMS OF CONSERVATION, RESTORATION AND RENOVATION OF THE MOSQUE “IBRAHIM PASHA” IN RAZGRAD

Problems that are discussed in the paper resulting from the excavations made in the mosque, and give the possibility of different interpretations in relation to the different construction periods.

There are various assumptions that connecting the building of the mosque with XVI or XVIII the century. Recently, it has been attempted to accept the thesis that these are two mosques built by Ibrahim Pasha – one probably built in the middle of sixteenth century that from unknown reasons destroyed, and the other one existing to this day and built in 1616 year

On the basis of the written sources, as well as based on the different interpretation of the mosque`s architecture discovered below the floor level, the author accepts the thesis that it is about one stage of the mosque building. When it came to the issue when the building carried out, it was accepted the thesis that it probably happened during the forties years of the XVI century.

The issues related to the conservation and restoration of the architectural monument, and also its integration in the modern urban ambient, forming the special section of the paper.

This mosque is the third largest in the Balkans, which requires the special attitude towards the restoration, meaning a serious consideration of the variety of architectural interventions up to the XX century. Public presentation of the level discovered below the floor, and the discovered architecture found during the excavation works. Disclosure of the layers in the interior decoration.

Special attention is paid to the issues of the integration of the monuments into the urban ambient, but not as the monument but as the “active mosque”.